

Recenzja rozprawy doktorskiej

pt. „Wpływ sukcesji w polskich przedsiębiorstwach rodzinnych na strukturę ich finansowania” autorstwa mgr Agnieszki Zalewskiej

1. Przedmiot i cel pracy

Zmiany ustrojowe w Polsce po roku 1989 dały istotny impuls do rozwoju gospodarczego. Zmieniła się również w sposób istotny struktura własnościowa polskich przedsiębiorstw, wśród których coraz większą rolę zaczęły odgrywać powstające i rozwijające się przedsiębiorstwa rodzinne. Przedsiębiorstwa te w wielu gospodarkach państw wysoko rozwiniętych są ich znaczącym składnikiem przyczyniając się do tworzenia miejsc pracy i wzrostu PKB. Także w Polsce stały się znaczącą częścią gospodarki kreując miejsca pracy i wytwarzając pokaźną część dochodu narodowego. Widać to po danych statystycznych ostatnich trzech dekad. Funkcjonowanie firm rodzinnych z punktu widzenia wielu aspektów ich działalności jest przedmiotem licznych badań i prac naukowych w postaci artykułów oraz monografii, zarówno w świecie jak i w Polsce. Rozważane są głównie takie problemy jak: struktura właścicielska i jej wpływ na korzystanie ze źródeł finansowania oraz kształtowanie struktury kapitałowej, udział rodziny w procesie zarządzania firmą oraz problemy zmian pokoleniowych czy udział rodziny w zyskach generowanych przez firmę.

Przedstawiona mi do recenzji rozprawa doktorska mgr Agnieszki Zalewskiej zatytułowana „**Wpływ sukcesji w polskich przedsiębiorstwach rodzinnych na strukturę ich finansowania**” wkomponowuje się w te badania naukowe. Na rynku polskim są publikacje oraz prowadzi się badania naukowe z tematyki firm rodzinnych, jednakże nie jest ich dużo i brak badań kompleksowych, głównie z powodu braku odpowiednich danych statystycznych, a tych z kolei brakuje z powodu braku do nich dostępu, np. ze względu na chronienie tajemnic rodzinnych. Przedmiotem niniejszej rozprawy jest problematyka sukcesji w firmach rodzinnych w Polsce. Prowadzone rozważania dotyczą jej wpływu na strukturę

finansowania tych przedsiębiorstw. Należy przyznać, iż w polskiej literaturze naukowej odnoszącej się do firm rodzinnych dyskutowany jest problem sukcesji w tych firmach, jak również problematyka związana z kształtowaniem struktury kapitałowej. Autorka recenzowanej rozprawy bierze udział w takiej dyskusji ukierunkowując ją na kwestie zależności pomiędzy zmianami pokoleniowymi w firmach rodzinnych a strukturą źródeł ich finansowania. Pragnę stwierdzić, iż jest to problem rozważany w dziedzinie finansów przedsiębiorstw, oraz że jest interesujący z naukowego punktu widzenia i aktualny, zwłaszcza że przeprowadzone badania ankietowe objęły polskie firmy rodzinne z całego kraju. W związku z tym pojawienie się tej pracy doktorskiej należy powitać z zadowoleniem. Stanowi ona istotny dorobek w zakresie finansów przedsiębiorstw w Polsce będących subdyscypliną finansów. Dobrze byłoby więc opublikować w znaczącym czasopiśmie ogólnokrajowym zawarte w niej wyniki badania i wynikające z nich wnioski.

W kontekście sformułowanego wyżej przedmiotu rozprawy określono jej główny cel jako **„zbadanie czy istnieje zależność pomiędzy procesem sukcesji a strukturą finansowania w polskich przedsiębiorstwach rodzinnych”**. Cel ten należy uznać za istotny z punktu widzenia finansów przedsiębiorstw i posiadający znamiona praktyczne. Dla jego realizacji postawiono hipotezę główną, iż **„istnieje związek pomiędzy procesem sukcesji a wyborem form finansowania przedsiębiorstwa rodzinnego”**, którą empirycznie weryfikowano poprzez pięć hipotez szczegółowych. Mają one pragmatyczne znaczenie dla zarządzania finansami przedsiębiorstw rodzinnych. Ich weryfikacja przebiega na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych i wywiadów pogłębionych oraz poprzez zastosowanie odpowiednich metod statystycznych (miary opisowe, analiza korelacji i analiza wielowymiarowa). Postawione hipotezy uznaję za właściwie postawione z merytorycznego punktu widzenia i odpowiadające realizacji postawionego w rozprawie celu.

2. Struktura pracy

Praca składa się ze wstępu, 4 rozdziałów merytorycznych, zakończenia, spisu bibliograficznego oraz załącznika, w którym zamieszczono opracowany przez Autorkę rozprawy arkusz ankietowy i spisu tabel oraz rysunków (w sumie praca liczy 226 stron). Praca ma charakter teoretyczno – empiryczny. Dwa pierwsze rozdziały zawierają rozważania teoretyczne odnoszące się do uwarunkowań funkcjonowania i rozwoju przedsiębiorstw rodzinnych w Polsce oraz źródeł ich finansowania a w dwóch ostatnich zaprezentowano analizę wyników badania empirycznego i wynikające z niego wnioski.

Rozdział pierwszy ma charakter teoretycznego wprowadzenia do zasadniczego tematu pracy. Poświęcono go przedstawieniu uwarunkowań funkcjonowania i rozwoju firm

rodziny w Polsce. Po zaprezentowaniu definicji przedsiębiorstwa, ich klasyfikacji według podstawowych kryteriów podziału, scharakteryzowano wyzwania rozwojowe przedsiębiorstw we współczesnym świecie globalizacji i postępu technologicznego. Następnie przedstawiono firmy rodzinne (pojęcie, istota) wraz z charakterystyką ich struktury, wielkości i organu zarządzającego (zarządu) w Polsce. Omówiono także wpływ otoczenia na rozwój firm rodzinnych i perspektywy oraz zagrożenia stojące przed nimi. Od strony merytorycznej rozdział nie budzi zastrzeżeń. Stanowi on dyskusję naukową przedstawianych kwestii. Autorka dobrze osadziła go w literaturze (jednakże głównie w krajowej) tematu. Wykazała znaczenie firm rodzinnych w gospodarce globalnej oraz w Polsce, wskazując na to, iż tworzą one wiele miejsc pracy i przyczyniają się znacząco do rozwoju gospodarczego kraju. Zwróciła też uwagę na uczestnictwo firm rodzinnych w rozwoju technologicznym danej gospodarki oraz jej cyfryzacji. Wskazała także na bariery związane z prowadzeniem i przetrwaniem tego typu podmiotów gospodarczych koncentrując swoją uwagę na kształtowaniu poprawnych relacji ze środowiskiem wewnętrznym i zewnętrznym. Do treści zawartych w rozdziale pierwszym mam tylko jedną uwagę polegającą na tym, iż na stronie 33 (drugi akapit) przedstawiono wyniki badania z 2008 roku, w którym przedsiębiorcy określając bariery rozwoju wskazali między innymi na brak możliwości korzystania z elastycznych form zatrudnienia. Otóż wydaje mi się, iż wyniki tego badania mogą być nietypowe dla rozwoju gospodarczego w dłuższym okresie z uwagi na kryzys, w którym była wówczas gospodarka.

Rozdział drugi rozprawy, posiadający również charakter teoretyczny, został poświęcony tematyce finansowania firm rodzinnych w kontekście dostępnych źródeł finansowania przedsiębiorstw. Jego pierwsza część zawiera klasyfikację źródeł finansowania działalności przedsiębiorstw z punktu widzenia kilku kryteriów oraz krótką charakterystykę poszczególnych źródeł w ramach kapitału własnego i obcego. Podsumowaniem tej części rozdziału jest przedstawienie podstawowych strategii finansowych przedsiębiorstw. Część ta ma charakter typowo podręcznikowy i nie wnosi nic nowego do tematyki źródeł finansowania przedsiębiorstw. Autorka pracy nie pokusiła się o pewną dyskusję naukową tych źródeł, chociażby w kontekście zalet i wad danego źródła czy jego mocnych i słabych stron. W rozprawie jednak część ta jest potrzebna ponieważ w następnej części rozdziału drugiego przedstawia się uwarunkowania i preferencje, poparte wynikami badań innych autorów, firm rodzinnych w wyborze źródeł finansowania. W sumie rozdział napisany poprawnie od strony merytorycznej, niemniej jednak pozostawia uczucie pewnego niedosytu. Na uwagę w jego pierwszej części zwraca fakt niewymienienia wśród źródeł finansowania krótkookresowych papierów dłużnych przedsiębiorstw, stanowiących w niektórych firmach dosyć istotne źródło

finansowania kapitału obrotowego, a poprzez rolowanie także niektórych zakupów inwestycyjnych. Opisując niektóre ze źródeł, np. emisję akcji dobrze byłoby wskazać na bariery ich wprowadzenia na rynek giełdowy, np. warunek wielkości emisji, który nie zawsze może być spełniony przez przedsiębiorstwo, czy przy faktoringu warunkiem podpisania umowy bywa posiadanie określonej kwoty należności przez faktoranta. Druga część rozdziału drugiego jest dyskusją naukową Autorki pracy na temat uwarunkowań i preferencji firm rodzinnych w Polsce odnośnie korzystania ze źródeł finansowania swojej działalności. Do treści tego rozdziału mam trzy uwagi szczególne:

- 1) na str. 60 napisano, iż akcje uprzywilejowane dają pierwszeństwo w wypłatach dywidendy, nie zaznaczając, iż to prawo nie obowiązuje w Polsce, nie napisano również, iż dają one prawo do podwyższonej dywidendy, w Polsce maksymalnie o 50% w stosunku do dywidendy przypadającej na akcję zwykłą.
- 2) na str. 61⁸ napisano „na rynku akcyjnym” podczas gdy powinno być „rynku giełdowym”,
- 3) str. 76 – napisano „firma factoringowa” podczas gdy na str. 74 – 76 pisano „faktoring, umowa faktoringowa”.

Rozdział trzeci dysertacji rozpoczyna część empiryczną pracy (w sumie dwa rozdziały). Poświęcony jest on charakterystyce działalności przedsiębiorstw rodzinnych w Polsce dokonanej na podstawie przeprowadzonego badania empirycznego, na które składało się badanie ankietowe (100 zwrotów ankiet na 400 rozesłanych) oraz wywiady pogłębione (14 wywiadów z wybranymi celowo z województwa łódzkiego firmami). Badanie jest aktualne, gdyż przeprowadzono je w latach 2016 – 2017. Próbkę do badań ankietowych wybrano celowo na podstawie własnego rozeznania w badanej populacji, ale też z uwzględnieniem zasady reprezentatywności oraz spełnienia określonych wcześniej charakterystyk. Otrzymane wyniki ze zwrotów ankiet poddano analizie statystycznej wykorzystując pakiety statystyczne SPSS oraz STATISTICA. Należy przyznać, iż cała przedstawiona w tym rozdziale analiza statystyczna badań ankietowych zrobiona jest bardzo profesjonalnie. Składają się na nią odpowiednie zestawienia tabelaryczne, wykresy graficzne oraz poprawny merytorycznie komentarz. W rozdziale tym najpierw przedstawiono metodykę prowadzonego badania, a następnie charakterystykę badanych przedsiębiorstw rodzinnych według wyróżnionych około 20 cech, skupiając swoją uwagę na cechach związanych z sukcesją oraz źródłami finansowania. Autorka pracy podkreśla, iż wyniki badania odnoszą się tylko do zbadanej próby przedsiębiorstw i nie można ich uogólniać na całą populację firm rodzinnych w Polsce ze względu na nielosowy charakter próby. Druga część rozdziału zawiera analizę wyników z przeprowadzonych wywiadów pogłębionych z właścicielami oraz

sukcesorami firm rodzinnych. Uwaga jest skoncentrowana na analizie czynników determinujących strukturę źródeł finansowania tych firm w kontekście procesu sukcesji. Przeprowadzona analiza wraz z komentarzami zasługuje na wysoką ocenę merytoryczną. Nie mam do niej żadnych zastrzeżeń.

Rozdział czwarty rozprawy zawiera kompleksową analizę zależności pomiędzy czynnikami (cechami) wyróżnionymi w rozdziale trzecim charakteryzującymi badaną próbę firm rodzinnych. Jego podstawowym celem jest weryfikacja postawionej w pracy hipotezy badawczej. Przedmiotem badania była między innymi analiza zależności pomiędzy okresem prowadzenia działalności a takimi cechami jak: obszar prowadzonej działalności, planowanie inwestycji, opracowanie procedury sukcesji, liczba przeprowadzonych w firmie sukcesji czy sposób przekazania władztwa firmy i jego przyczyny. Przeprowadzono także analizę zależności pomiędzy rokiem założenia firmy a źródłami finansowania jej działalności oraz przeanalizowano wpływ zmiany międzypokoleniowej na wybór strategii finansowania. Analiza badanych w rozdziale czwartym zależności pomiędzy wyróżnionymi cechami jakościowymi jest prowadzona w oparciu o tablice kontyngencji i obliczany na ich podstawie współczynnik C-Pearsona oraz z wykorzystaniem metody analizy korespondencji, która na podstawie tablic kontyngencji pozwala na obliczenie odległości pomiędzy punktami reprezentującymi poszczególne wiersze i kolumny tablicy. Analizy dokonano w oparciu o pakiet statystyczny. Cechuje ją wysoki stopień profesjonalizmu a komentarze do otrzymanych wyników obliczeń są poprawne z punktu widzenia merytorycznego. Do przeprowadzonego badania, jak również do jego opisu nie mam żadnych zastrzeżeń oraz uwag. Uważam, iż badanie przeprowadzono w sposób naukowo poprawny.

Zwieńczeniem pracy jest jej zakończenie, w którym Autorka umiejętnie podsumowuje wyniki przeprowadzonych badań empirycznych. Formułuje także wnioski odnośnie bardziej jeszcze efektywniejszego korzystania z zewnętrznych źródeł finansowania firm rodzinnych, w tym także ze źródeł alternatywnych.

3. Ogólna ocena pracy

Moja ogólna ocena recenzowanej rozprawy doktorskiej mgr Agnieszki Zalewskiej jest pozytywna. Jej Autorka zweryfikowała poprawnie od strony merytorycznej poprzez swoje badania empiryczne, w tym zastosowane metody statystyczne, postawioną hipotezę, co oznacza, iż zrealizowała nakreślony cel. Treść pracy odpowiada w całości jej tytułowi. Praca jest dobrze osadzona w krajowej literaturze tematu i zawiera dyskusję naukową uwarunkowań funkcjonowania oraz rozwoju firm rodzinnych w Polsce. Do podstawowego osiągnięcia jej Autorki należy empiryczna, na podstawie zbadanej próby, identyfikacja zależności pomiędzy

procesem sukcesji a strukturą źródeł finansowania w polskich przedsiębiorstwach rodzinnych poprzez zastosowanie merytorycznie poprawnych metod analizy statystycznej. Na uwagę zasługuje również poprawne przeprowadzenie analizy statystycznej oraz wyciągnięcie wielu interesujących, z punktu widzenia teoretycznego i praktycznego, wniosków z przeprowadzonych badań. Jak napisałem wcześniej przeprowadzona w pracy analiza empiryczna wraz z komentarzami dokonane są w sposób wysoce profesjonalny. Wszystko to świadczy o posiadaniu dobrego warsztatu naukowego Autorki rozprawy oraz o dobrym przygotowaniu do prowadzenia dalszej pracy naukowej. Z punktu widzenia naukowego recenzowana praca stanowi dobre kompendium wiedzy na temat struktury źródeł finansowania przedsiębiorstw rodzinnych i, jak już wspomniałem, wyniki badania empirycznego dobrze byłoby opublikować w wydawnictwie ogólnopolskim.

Od strony formalnej praca jest napisana poprawnym językiem oraz w sposób syntetyczny. Nie znalazłem w niej błędów merytorycznych poza dwoma wskazanymi w drugim rozdziale. Empiryczna część pracy napisana jest w sposób wysoce profesjonalny. Natomiast zdarzają się błędy:

- a) stylistyczne, np. na str. 201 napisano „.... do ich specyficznego charakteru, charakteru, który wyróżnia ...”,
- b) gramatyczne - niepoprawne końcówki wyrazów, głównie wynikające z tzw. przeliterowań, których jest bardzo wiele,
- c) interpunkcyjne – jest ich też sporo,
- d) ortograficzne – str. 99 napisano „co raz”, str. 140 napisano „nie formalny spis”, str. 202 napisano „miały by decydować”.

Są też inne błędy w pisowni, np.:

- a) str. 114, 160 pisze się „menadżerowi, menadżera” podczas gdy w innych częściach pisano poprawnie to słowo „menedżer”,
 - b) wielokrotnie używa się słowa „leasingi”, którego nie ma w języku polskim (str. 126, 128, 137, 174, 187, 207),
 - c) str. 146¹¹ napisano „podmiotem działalności” podczas gdy powinno być „przedmiotem działalności”,
- a także w zestawie bibliografii, np.:
- d) brak podania nazwy wydawnictwa w poz. 15,
 - e) brak kropki na końcu wymienianej pozycji lub stawianie przecinka,
 - f) nazwa wydawnictwa pisana z małej litery (poz. 40, 66, 71) i poz. 12 oraz 14 w spisie artykułów prasowych.

Pomijając przytoczone w recenzji błędy i uchybienia chciałbym stwierdzić, iż Autorka recenzowanej rozprawy zrealizowała nakreślony cel naukowy, wykazała się określoną wiedzą i znajomością aparatu narzędziowego, a także przeprowadziła dyskusję naukową badanego zagadnienia i zrealizowała badania empiryczne. Biorąc pod uwagę powyżej sformułowaną ocenę stwierdzam, że przedstawiona mi do recenzji praca doktorska mgr Agnieszki Zalewskiej spełnia wymogi ustawowe i stawiam wniosek o dopuszczenie jej do publicznej obrony z dyscypliny finanse.

Prof. dr hab. Wiesław Dębski